

УДК 347.919/99

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.11>

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Герасимчук С.С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічного та приватного права

Університету митної справи та фінансів

ORCID: 0000-0002-4038-3048

Герасимчук С.С. Врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі: проблемні аспекти.

Статтю присвячено аналізу процесуальних норм інституту врегулювання спору за участі судді у цивільному процесі, висвітленню теоретичних і практичних аспектів, пошуку шляхів законодавчого удосконалення правових норм, які регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді. Проаналізовано принципи які реалізуються під час впровадження врегулювання спору в судовій практиці. Акцентовано увагу на тому, що інститут врегулювання спору за участі судді є одним із видів альтернативного вирішення спорів. Досліджено погляди науковців щодо правової природи участі судді у врегулюванні спору. З'ясовано, що врегулювання спору за участю судді – це добровільний, переговорний, конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки незалежного, нейтрального та неупередженого посередника – судді, який за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору. Визначено ряд основних проблем які заважають ефективній роботі даного інституту. Відсутність професійної підготовки та спеціальних вимог судді для участі у врегулюванні спору, детально не визначений правовий статус судді в процедурі врегулюванні спору за участі судді, обмеженість строків, питання щодо згоди сторін на проведення судового примирення, неможливість з боку судді робити юридичні поради та рекомендації, питання щодо подальшого зберігання інформації, отриманої в результаті встановленої можливості проводити наради в режимі відеоконференції, тощо. Запропоновано прийняття окремого закону який би детально закріплював правовий статус судді, що бере участь у врегулюванні спору, визначав чи вправі суддя відмовити у задоволенні клопотання сторони (його представника) про застосування процедури врегулювання спору за участю судді у правовідносинах, які вказують на неможливість мирного врегулювання спору, визначав поняття юридичної поради та оцінки доказів. Автором наголошено про необхідність інформаційного поширення інституту врегулювання спору за участю судді. Сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення даного правового інституту.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді, медіація, диспозитивність, процесуальні права, участь судді.

Gerasimchuk S.S. Settlement of a dispute with the participation of a judge in a civil process: problematic aspects.

The article is devoted to the analysis of the procedural norms of the institute of dispute settlement with the participation of a judge in a civil process, the coverage of theoretical and practical aspects, the search for ways of legislative improvement of the legal norms that regulate the procedure of dispute settlement with the participation of a judge. The principles that are implemented during the implementation of dispute settlement in judicial practice are analyzed. Attention is focused on the fact that the institution of dispute settlement with the participation of a judge is one of the types of alternative dispute resolution. The views of scientists regarding the legal nature of the judge's participation in dispute settlement have been studied. It was found that the settlement of a dispute with the participation of a judge is a voluntary, negotiated, confidential process in which the parties to the dispute try to enter

into negotiations on their own, on a voluntary basis, with the support of an independent, neutral and impartial mediator - a judge who, with the help of his own professional skills and knowledge directs the parties to a peaceful settlement of the dispute. A number of main problems that hinder the effective work of this institute have been identified. The lack of professional training and special requirements for a judge to participate in dispute settlement, the legal status of a judge in the dispute settlement procedure with the participation of a judge is not defined in detail, time limitations, issues regarding the consent of the parties to court conciliation, the impossibility of the judge to give legal advice and recommendations, questions regarding the storage of information obtained as a result of the established ability to hold meetings in video conference mode, etc. The adoption of a separate law was proposed, which would establish in detail the legal status of a judge participating in the settlement of a dispute, determine whether a judge has the right to refuse to grant a party's (his representative's) request for the application of a dispute settlement procedure with the participation of a judge in legal relations that indicate the impossibility of a peaceful dispute settlement, and define the concept legal advice and evaluation of evidence. The author emphasized the need for information dissemination of the institute of dispute settlement with the participation of a judge. Conclusions and proposals aimed at improving this procedure were formulated.

Key words: settlement of a dispute with the participation of a judge, mediation, dispositif, procedural rights, participation of a judge.

Постановка проблеми. В умовах побудови українським суспільством демократичних цінностей та інтеграції до Європейської спільноти, одним із основних напрямів української судової реформи є запровадження інституту врегулювання спору за участі судді. Про необхідність сприяння примиренню сторін у цивільному судочинстві з метою скорочення кількості розглянутих судами справ і поліпшення ефективності здійснення правосуддя, було ще зазначено в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(86)12, щодо заходів із попередження та зменшення надмірного робочого навантаження в судах, прийнятої ще в 1986 р. (1, Рекомендація Комітету міністрів). Незважаючи на те, що зміни до чинного Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК України) були внесені шляхом включення інституту врегулювання спору за участю судді як альтернативного способу вирішення спорів до ЦПК України ще у 2017 році, наукові дискусії щодо доцільності впровадження та реалізації зазначеного інституту досі продовжуються. Передусім це пов'язано з тим, що у правовій доктрині положення інституту врегулювання спору за участю судді є неоднозначним. Багато науковців по-різному співвідносять цей правовий інститут з іншими примирними процедурами. У переважній більшості науковці проводять порівняння інституту врегулювання спору за участю судді саме з медіацією. Інша група науковців приводять заперечення щодо доцільності введення даного правового інституту у вітчизняну правову систему. У зв'язку з тим, що інститут врегулювання спору за участю судді тільки починає широко використовуватися у сучасному українському суспільстві, виникає необхідність дослідження його сильних та слабких сторін, виявлення та вирішення проблемних питань, які заважають його ефективному застосуванню. Виникає необхідність подальшого дослідження та вирішення наукових проблем пов'язаних з визначенням місця інституту врегулювання спорів за участю судді у цивільно-процесуальному законодавстві.

Метою наукової статті є аналіз процесуальних норм інституту врегулювання спору за участі судді у цивільному процесі, висвітлення теоретичних і практичних аспектів зазначеної проблематики, пошук шляхів законодавчого удосконалення правових норм які регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді.

Стан опрацювання проблематики. Питання щодо врегулювання спору за участі судді у своїх працях досліджували наступні вчені, такі як: Ясиновський І.Г., Тиханський О.Б., Прущак В.Є., Кілімченко А., Московчук Д., Дяченко С.В., Чабаненко М.М., Кіреєва Н., Противень С. та інші. Проте, у зв'язку з порівняною новизною цього інституту для української правової системи, багато питань і досі залишаються не до кінця комплексно дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Інститут врегулювання спору за участі судді є одним із видів альтернативного вирішення спорів. Розвиток альтернативних способів вирішення спорів, активно відбувався з середини ХХ століття у країнах англосаксонської системи права – США, Великій Британії, Австралії. У 1976 році у США відбулася Паундська конференція, де було піднято питання проблем судової системи та запропоновано застосування альтернативних методів вирі-

шення спорів [1, с. 32]. Правовою основою для створення та ефективного застосування системи альтернативних способів вирішення спорів, є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04 листопада 1950 року. Посередницький підхід до врегулювання спорів передбачений і прийнятий 14 травня 1981 року у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи NR (81) щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, яка вказує на запровадження певних заходів щодо полегшення чи заохочення, де це можливо, примирення сторін або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження або вже під час самого вирішення спору у судовому порядку. Наступним актом Ради Європи є Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (86) 12, основною метою запровадження якої є недопущення та скорочення судового навантаження, визначення необхідності застосування процедур примирення та інших способів врегулювання спорів до або під час судового провадження [2]. Адаптація українського законодавства до стандартів європейського почалася у травні 2006 року з Указу Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». 21 березня 2014 року була підписана Угода про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС), відповідно до якої Україна та ЄС мають збільшувати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права і поваги до прав людини та основоположних свобод [3]. Інститут врегулювання спору за участю судді в Україні регулюється Главою 4 Розділу III ЦПК України. Наразі, існують різні точки зору щодо правової природи інституту врегулювання спору за участю судді. Так, Тиханський О.Б., розуміє врегулювання цивільного спору за участю судді у двох аспектах: як новий цивільно-процесуальний інститут в теорії цивільного права та специфічна процесуальна процедура в межах судового розгляду [4, с. 78]. На думку Прущак В.Є., врегулювання спору за участю судді – переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, що за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору [5, с. 67]. Московчук Д., визначає врегулювання спору за участі судді як спілкування сторін судового процесу із суддею щодо отримання роз'яснень та додаткової інформації для оцінки сторонами проблем та перспектив судового розгляду спору між ними [6, с. 56].

Отже, на нашу думку вдалою є позиція Прущак В.Є., де врегулювання спору за участю судді – це добровільний, переговорний, конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки незалежного, нейтрального та неупередженого посередника – судді, який за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору. Процедура врегулювання спору за участі судді ґрунтується на принципах конфіденційності, рівності та самостійності сторін, співробітництва всіх учасників [7]. Якщо звернутися до ЦПК України, то можна виділити три умови, які необхідні для початку процесу врегулювання спору за участі судді. 1. Розгляд справи по суті не має бути розпочато. 2. Кожна із сторін висловила свою згоду на такий процес. 3. Немає третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору.

Детально не зупиняючись на подальших правилах зазначених у ЦПК України щодо порядку врегулювання спору за участю судді, необхідно окреслити ряд проблем які виникають при премирному врегулюванні спору. Судова практика яскраво демонструє проблеми, що можуть виникнути під час цієї процедури. Так, дуже часто під час підготовчого провадження заяву про врегулювання спору за участю судді подає лише одна зі сторін. У такому разі суд відмовляє в проведенні цієї процедури на підставі ч. 1 ст. 201 ЦПК України (ухвала Заводського районного суду м. Миколаєва від 28 вересня 2018 року у справі № 487/2389/17) [8, с. 87-88]. Відсутність спільної згоди всіх сторін на врегулювання спору за участю судді, також є підставою відмови у задоволенні поданої представником позивача заяви про врегулюванні спору за участю судді. (Ухвала від 28.04.2023 по справі 947/1544/22 Київський районний суд м. Одеси) [9]. Цілком поділяємо думку Чабаненко М.М. та Лежнєвой Т.М., які вважають, що процедура врегулювання спору за участі судді знаходиться взагалі поза динамікою цивілістичного процесу. Такого висновку можна дійти з огляду на те, що жодна із стадій чи етапів цивілістичного процесу для свого початку (проведення) не вимагають згоди сторін, однак, врегулювання проводиться виключно за згодою сторін (ч. 1 ст. 201 ЦПК України) [10, с. 136]. Окрім цього, існують проблеми професійної підготовки судді для участі у врегулюванні спору. У законодавстві відсутня вимога щодо необхідності отримання суддею додаткової спеціалізації задля врегулювання спору. Вба-

часом за необхідне, суддям проходити спеціальні тренінги, курси медіації, підвищення кваліфікації задля врахування професійних вмінь та навичок як суддів-посередників у вирішенні спорів. Неабияке значення має і врахування особистих якостей суддів, таких як комунікабельність, вміння вирішувати конфлікти, життєвий досвід. У зв'язку з цим вбачається цікавою думка Кіревої Н, яка пропонує можливість проведення врегулювання спору за участі суддів у відставці. Це пов'язано з тим, що судді які перебувають у відставці мають величезний авторитет, рівень правової культури, життєвий досвід [11, с. 81]. Слід підкреслити, що у ЦПК України порядок проведення врегулювання спору за участі судді чітко не визначено. Процесуальними нормами тільки передбачено, що суддя спрямовує проведення врегулювання спору для досягнення сторонами врегулювання спору; роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участі судді, права і обов'язки сторін; з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору і здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору [11, с. 83]. На даний час не врегульовані питання щодо зберігання інформації, отриманої в результаті встановленої можливості проводити наради в режимі відеоконференції. Оскільки необхідно в процесі врегулювання спору дотримуватися принципу конфіденційності, законодавче врегулювання питання збереження інформації, отриманої в результаті здійснення відеоконференції має важливе значення. Також існує проблемний аспект пов'язаний з обмеженістю строків. Так, згідно з ч. 1 ст. 205 ЦПК України, врегулювання спору проводиться протягом розумного терміну, але не більше тридцяти днів із дня постановлення ухвали про його проведення. Дуже слушною є думка Противень С., який зазначає, що процедура примирення, яка проводиться суддями, не може бути ефективною, зокрема, через її обмеженість у часі [12, с. 4]. Позови які тривають роками, складні цивільно-правові справи навряд чи можуть бути вирішені через інститут врегулювання спорів за участю судді через обмеженість у строках розгляду. Також існує можливість зловживання процесуальними правами для сторін за допомогою цього інституту. Можемо констатувати, що розглянуті вище проблемні аспекти правового інституту, на нашу думку являються одними із основних, але не є вичерпними.

Висновки. Отже, інститут врегулювання спору за допомогою судді є дієвим і необхідним механізмом який сприяє забезпеченню та захисту прав громадян, розвантажує суди, та є важливим кроком на шляху до модернізації судової системи. До того ж практика примирення в суді завжди існувала у зарубіжному правовому досвіді, і в українській судовій практиці є приклади врегулювання спору за участю судді які закінчувалися укладенням мирової угоди (Ухвала Болградського районного суду Одеської області про затвердження мирової угоди від 06.04.2018 р. у справі № 497/935/17) [13]. Але існує ряд проблемних моментів, які були окреслені вище, що заважають успішній реалізації процедури врегулювання спору за участю судді. На нашу думку, перш за все існує необхідність у прийнятті окремого закону який детально закріплював правовий статус судді що бере участь у врегулюванні спору, визначав чи вправі суддя відмовити у задоволенні клопотання сторони (його представника) про застосування процедури врегулювання спору за участю судді у правовідносинах, які вказують на неможливість мирного врегулювання спору, визначав поняття юридичної поради та оцінки доказів. Існує необхідність інформаційного поширення інституту врегулювання спору за участю судді, оскільки навіть не всі судді зазначають сторонам про можливість мирного розв'язання спору за участю судді. Також існує потреба у кваліфікаційній підготовці суддів, у формі обов'язкового проходження курсів медіації, курсів підвищення кваліфікації. Не заперечуємо, що для ефективного функціонування цього інституту потрібен час, аналіз судової практики інших країн, дієвих механізмів його вдосконалення, що в майбутньому сприятиме реалізації на практиці гарантованого як Конституцією України, так і Конвенцією про захист прав людини і основоположних права особи на справедливий судовий захист [14].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Ясиновський І.Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 102. Т. 1, с. 31–33.
2. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах (ухвалена Коміте-

- том Міністрів Ради Європи на 399 засіданні заступників міністрів 16.09.1986 року). URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf (дата звернення: 09.12.2024)
3. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України № 361/2006 від 10 травня 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (дата звернення: 08.12.2024)
  4. Тиханський О.Б. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали 2 Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.)* Чернівці, 2018. С. 178.
  5. Прущак В.Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис.... докт. філос.: Одеса, 2020. 192 с.
  6. Московчук Д., Кіліміченко А. Особливості процедури врегулювання спору за участі судді. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 55–58.
  7. Процедура врегулювання спору за участю судді: що треба знати. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/procedura-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-shcho-treba-znati.html>.
  8. Бичок Т.П., Дяченко С.В. Актуальні питання врегулювання спору за участі судді. *Юридичний науковий журнал*. 2018. № 6. С. 86–88.
  9. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 28.04.2023 р. № 2-з/947/425/23 URL: <https://opendatabot.ua/court/110532106-65bdbd78e70896b5625839b0f62ee999>.
  10. Чабаненко М.М., Лежнёва Т.М. Правова природа врегулювання спору за участі судді (в контексті структури цивілістичного процесу). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 135–137.
  11. Кіреєва Н. Проблемні аспекти проведення врегулювання спору за участі судді в цивільному процесі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Серія: Юридичні науки* № 1. 2018. С. 80–85.
  12. Противень С. Примирення сторін vs вирішення справи. Нова роль суду у вирішенні конфліктів. *Юрист & закон*. 2018. № 3. С. 1–7.
  13. Ухвала Болградського районного суду Одеської області про затвердження мирової угоди від 06.04.2018 р. у справі № 497/935/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73258108>.
  14. Головачов Я. Врегулювання спорів за участю судді: «Що?» і «Як?» *Юридична газета online*. № 9 (715). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vregulyuvannya-sporiv-za-uchastyu-suddi-shcho-i-yak.html>.